

SZEMLE

HORVÁTH JÁNOS ELŐADÁSAI ÉS TANULMÁNYAI

Horváth János : *Kisfaludy Károly és íróbarátai*. Budapest, 1955, Művelt Nép, 182 lap.

Horváth János : *Tanulmányok*. Budapest, 1956. Akadémiai Kiadó, 638 lap.

A Művelt Nép és az Akadémiai Kiadó két igen értékes kötettel járult hozzá az irodalomtörténetírásunk területén is annyi változást okozó forrongás feltisztulásához. Az Irodalomtörténeti Tanulmányok első kötete Horváth János két egyetemi előadását tette újra hozzáférhetővé; az Akadémiai Kiadó nagyméretű, gondosan kiállított kötetében tanulmányainak huszonöt, egyébként nehezen elérhető válogatott darabját gyűjtötte össze kiváló irodalomtudósunk. Reméljük, hogy a kiadványok folytatódnak: Horváth Jánosnak számos olyan műve rejtőzködik még régi jegyzetek, folyóiratok, könyvek lapjain, amelyekre ifjabb s idősebb irodalomtörténészeinknek egyaránt szükségük van.

A *Kisfaludy Károly és íróbarátai* c. kiadvány két kis kötet anyagát egyesíti abból az ötből, amelyet tanítványai kérésére maga a professzor adatott ki olcsó könyvecskékben még a harmincas évek elején. Ez persze nagyon is kevés, mert hány előadása nem látott egyáltalán nyomdafestéket, holott tanárnemzedékek emlékezetében ma is él és hat. A volt tanítványoknak persze önmagánál sokkal több egy-egy ilyen kinyomtatott szöveg. Nemcsak az ifjúságot idézi fel, a Múzeum körüti egyetem rideg termeiben, kopott, összefarigcsált s firkált padjai közt álmoskodó — pezsgó tanulóéveket, hanem még inkább az előadót: kedves, zömökségében is gráciás alakját, fékezett és mégis nyílt, mert igen kifejező mozdulatait, kerek, világító homlokát, hol gúnyoros mosolyt, hol lángzó hevületet bujkáltató, mély, barna tekintetét, férfiasan meleg, szelíd határozottságával és okos nyájasságával lebilincselő hanghordozását s főként azt, amit kifejezett: világosan tagolt, tiszta, ép és velős magyarsággal megformált mondatait, amelyekben egyaránt csodáltnivaló volt a feszesség nélkül fegyelmezett, fitogtatás nélkül ízes ejtés, a tömörségében is közérthető, világossága által is mély gondolat, a higgadságában is szárnyaló, bölcs mérsékletében is tüzes lelkesültség, a feltárt irodalomtörténeti anyag s a rávetett fény változatos gazdagsága, a formát és tartalmat, ismertetést és értékelést, tudós komolyságot és derűs kedélyt biztos egyensúlyban tartó arány. Amit Riedl Frigyesről írt, rá is érvényes: „Személyes jelenléte mintegy pazar ráadás volt arra, amit mondott és fejtegetett, s számunkra e többlet ma is kizeng a néma betűkből . . . Közleményével csaknem egyértékű közlésének, személyes jelentkezésének módja és formája.”

Hallgatói még többet tanulhattak tőle, s azok is, akik csak olvashatják műveit, többet kaphatnak tőle, mint Riedltől hallgatói és olvasói. „Ki ne

látná, hogy e szép játékkal a gondolat színpadát népesíti be maga számára, s hogy nemcsak termelője, hanem élvező művésze is a gondolkodásnak”, — írta Riedlről. Ő maga is élvezettel idomítja azt, amit előad, de soha nem játszik vele, még legszemélyesebb hangú előadásában is a magát tárgyának alárendelő kutató tartózkodása, a valóság igazát kereső s mindennél többre tartó tudós szerénysége fegyverez le s készletet tiszteletre: az a tárgyilagosság, amelyet némely szenvedélyes bírálója oly indulatosan támadott, — s oly sikertelenül, mert e tárgyilagosság eredményei, íme, túléltek a viharzó szenvedélyeket.

Reformkori irodalmunk újra az érdeklődés előterébe került. A megélénkült kutatás sok új, eddig ismeretlen részletet hozott felszínre; a kor társadalmi, politikai mozgalmait nem egy vonatkozásban másképp ítélik meg irodalomtörténetírásunk ma irányt szabó képviselői, a kép azonban, mely Horváth János előadásában kibontakozik előttünk, ma is hiteles, hű a valósághoz s páratlanul eleven. Ennek titkát sokban kereshetjük: a legfőbb, azt hiszem, a rendkívüli tárgyismerettel és szeretettel párosult beleélő és megjelenítő képesség. Lehet nála pontosabban és elevenebben ábrázolni Kisfaludy Károly szerepét és alakját?: „Vezéri szerephez a húszas években nem ok nélkül s nem méltatlanul jutott. Nemesak fáradhatatlanul és páratlan gyakorlatiassággal gondoskodott az irodalom korszerű szükségleteinek ellátásáról: soknemű tevékenységének minden ágában alkotott viszonylag maradandó értékűt, ma is szépet és figyelemreméltót, úgyhogy azóta is csak legnagyobbjaink múltját felül. Nem tartozik a nagy inspiráltak, de igenis a legrendkívülibb tehetségek közé. Sohasem vonakodva és tétovázva, bőkezűleg, mondhatni szeretetreméltó gavallériával áldozott a muzsáknak és a litteraturának utolsó lehelletéig; ha olykor a korszerűt túlszigázva messzire fel-lengett, elsőül nevette ki magát az új eszmélkedéssel, soha ki nem ábrándulva s mégis józanon, okosan, folytatta tovább serény munkáját, a »hazai« ügyért oly megható, s magyar nemesfihoz oly igen illő módon »tékozva vigan életét«”.

Hatásának s munkái állandóságának másik főtítka, hogy nem tett különbséget parádés és hétköznapi vállalkozás között: egyetemi előadásait éppoly lelkiismeretességgel készítette el, mint nagy műveit, egy-egy apróbb adatfeltáró közleményt nem fogalmazott meg kisebb gondnal, mint emlékbeszédeit vagy úttörő, hosszú évek kutatásait összegező tanulmányait. Bizonyosság erre egyebek közt az az egyenletesen magas szint, amely „a kiadó felszólítására” összeállított tanulmánykötet darabjait jellemzi. Ezeket szerzőjük maga válogatta össze elszórtan megjelent munkáiból, kiadatlan egyetemi előadásaiból. Van köztük esszé, arckép, elvi kérdéseket boncoló értekezés, emlékbeszéd, alkalmi cikk, vitairat, stilisztikai, módszertani elemzés, egész korszakokat összefoglaló s egy-egy látszatra jelentéktelen részletkérdésnél termékenyen elidőző tanulmány, pedagógiai célú előadás és apró adalékot közlő cikk. A darabok úgy vannak összeválogatva, hogy legalább utaljanak szerzőjüknek az egész magyar irodalom történetét bejáró érdeklődésére és munkásságára; tárgyuk történeti rendjében úgy követik egymást, „mintha egy nagyobb arányú magyar irodalomtörténetnek volnának válogatott részletei.” A kötetet a *Magyar irodalomismeret* című, s a rendszerezés alapelveit tisztázó tanulmány vezeti be. (Kár, hogy nem csatlakozik hozzá az a megírása idején nagyjelentőségű s periodizációs vitáinkban ma is komoly figyelmet érdemlő dolgozat, amelyben a pályája elején álló ifjú tudós irodalmunk fejlődésének

fő szakaszait először kísérelte meg idegen szempontok és nem magyar példaképek mellőzésével kijelölni). A dolgozatok sorában az átfogóbb jellegű, egy-egy korszakot, ízlésáramlatot, fejlődéstörténeti szakaszt általános összefüggéseiben, lényeges tendenciáiban jellemző tanulmányt rendszeren több, a fő vonásaiban jellemzett korszak egy-egy részletkérdését, műfaját, művét, egyéniségét boncoló írás követ: az irodalmi nyelvünk kezdeteiről szólót a Sylvester disztichonjainak keletkezését megjelenítő s a három virágénekről hírt adó; a barokk ízlést általában jellemzőt a kuruc dalperről szóló stb. A sorozat további darabjai: *A XIX. század fejlődéstörténeti előzményei. Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből: Berzsenyi Dániel: Kölcsey Ferenc, Jegyzetek a Bánk Bán sorsáról; Vörösmarty; A „szerbus manier”;* *A nemzeti klasszicizmus irodalmi ízlése; Fajkérdés az irodalomban: Apró adat Arany Jánosról; Újabb költészetünk világnézeti válsága: Szász Károly, Szilády Aron, Riedl Frigyes, Négyessy László emlékezete;* a záró-tétel: *Ady szimbolizmusa.* Az irodalomtörténeti főrészhez egy igen lényeges elvi cikk csatlakozik: *A kritikai jogai és korlátai* címmel; ezt egy versmondattani s két nyelvhelyességi kérdéseket vizsgáló dolgozat követi: *Egy versbeli mondatképletről, Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól* és *A jó magyar ejtés kérdéséhez.* A közlés „általában híven ragaszkodik a már megjelent szövegekhez”; az első közlés helye és ideje az egyes darabok végén meg van nevezve.

Helytelen lenne a válogatással és elrendezéssel vitába szállni: az arra legilletékesebb végezte ezt a munkát. Nem lehet azonban említés nélkül hagyni, hogy igen lényeges darabok hiányoznak a gyűjteményből. Nem csak olyan nagyméretű tanulmányok, mint az *Aranytól Adyig* s más hasonlók, hanem azok az igen lényeges kisebb méretű cikkek, bírálatok, vitairatok is, amelyek megjelenésük idejének vitás kérdéseihez, fontos jelenségeihez szóltak hozzá általánosabb érvényű, magasabb szempontból s bizonyítékai annak, hogy a maga, kortól szabott határai között mennyi haladó elem volt Horváth János magyar konzervatizmusában, mily magas erkölcsi, logikai és esztétikai szintet képviseltek munkái különösen a húszas-harmincas évek alacsony és híg közszellemében. Egyre jobban látjuk, hogy személye és munkája valóban történelmi jelentőségű: szükséges tehát, hogy életművének egésze a maga egységében, fejlődésében is áttekinthető legyen.

Nehéz is ellenállni a csábításnak, hogy megkíséreljük legalább vázlatosan megrajzolni ezt a látszólagos eseménytelenségében is annyira érdekes és fontos pályát. Ennek méltó helye és alkalma azonban nem egy könyvismeretetés. Mégis úgy látszik helyesnek, ha e tanulmányai javát összegyűjtő szép kötet kapcsán nem annyira a művekben feltárt adatok esetleges kiegészítésével, a bennük kifejtett gondolatmenetek részleteinek megvitatásával foglalkozunk, hanem azzal, amit egységükben képviselnek. A magyar történelem viharosabb, szakadékosabb sok más nemzet történelménél. 1929-ben Szász Károlyról mondott akadémiai emlékbeszédének szövegében ezt olvashatjuk: „Mert időben oly messzire vetődünk már tőle és korától, oly messzire saját korábbi önünktől, hogy önnön egykori élményeink is úgy bolyganak emlékezetünkben, mintha valamely rég elhalt krónikás közleményeiből olvastuk volna valaha. Közénk és Szász Károly kora közé a történet ázott árkokat, emelt torlaszokat.” Horváth János személyével és művével kapcsolatban mi is érezhetünk hasonlót. Jó, hogy nem egészen joggal. Mert a Magyar Tudományos Akadémia, íme, e tanulmányok kiadásával újra arról tesz bizonyosságot,

hogyan van ereje s bátorsága áthidalni e torlaszokat és megmutatni, hogy a történelmi szakadékok fölött s a viharos fejlődés örvényei mélyén nálunk is él a nemzeti eszmélkedés, erkölcsiség, érzés és öntudat megszakíthatatlan folyamatosága: az a korokat s nemzedékeket összekötő mély szolidaritás, amely nemzetét teszi a népeket. Horváth János életműve is ennek a történelmi folytonosságnak hordozója.

Fellépése idején kétfelől fenyegette komoly veszedelem irodalomtörténetünket: a századvégi pozitivizmus sivár atomizáltsága és az ezredéves önérzettel harsogó nemzeti elbizakodottság légüres szólam-konstrukciói felől. Azok, akiknek nem jutott eszükbe semmi s ezért szívesen elfeledték, hogy az adat és anyag csak akkor értékes, ha jelentése van, de azok is, akiket a hazárulással való nyilvános megvádoltatás, sőt könyvük megégetése visszariasztott attól, hogy szembeforduljanak a türelmetlenül érzékeny közvéleménnyel, szívesen vonultak vissza akkor is a tények kockázatmentes világába. Azok viszont, akik az akkor hatalmon levő nemzetpolitika publicisztikai segéderejéül hasznosították csak a tudományt, nem igényelték a tények, a valóság igazabb megismerését: mentől hézagosabb a történelmi anyag, annál könnyebb célszerűen magyarázni. Az Arany művein nevelődött fiatalembernek, az Eötvös Collégium kiváló növendékének, Gyulai és Péterfy tanítványának, az Ecole Normale Supérieure vendégtagjának egyik út sem felelt meg. Azt a magyar szintézist kereste és munkálta a maga tudományos területén, amelyet Arany költészetében és Gyulai bírálataiban már megvalósítva látott.

A valóság tiszteletét tőlük is megtanulhatta, de hajlama s tudományos neveltetése is a tények barátjává, kutatójává, megbecsülőjévé tette. Csodálatos emlékezőtehetsége, rendkívüli türelme, életvitelének puritán egyszerűsége: mind e tudós pálya kibontakozását szolgálta. Nem egyedül volt elégedetlen kora irodalomtörténeti gyakorlatával: a pusztán anyaghalmozásnál nagyvonalúbb, a nacionalista közirodalom felszínes szerkesztményeinél sokkal mélyebb szintézisre vágyó tudósok egy csoportjával együtt alapította meg a Minervát, a magyar „szellemtörténet” úttörő folyóiratát, amelynek egy ideig társszerkesztője is volt. De miféle szellemtörténet volt az övé!? Elvei, módszere s művei egyaránt azt bizonyítják, hogy ahhoz a szélsőségesen idealisztikus, eszmei felhő-kakukkvarakat építő, nagyrészt áltudományos mozgalomhoz, amely különösen a weimari Németországban virágzott, semmi sem fűzte. Mint ahogy a mozgalom Magyarországon általában is inkább átmeneti divat, mint komoly diszciplína lett: ehhez túlságosan is felszínes volt a korszak filozófiai iskolázottsága. Horváth János soha sem művelte a „szellemtörténet”-et; a Minerva szerkesztőségéből is hamarosan kivált. Rendkívül jellemző s eléggé nem hangsúlyozható — különösen ma, amikor irodalom és társadalom élő és éltető összefonódottságának igazsága mindenféle irodalomtörténeti kutatás elemei tétele —, hogy mit írt 1922-ben *Magyar irodalomismeret* című alapvető módszertani dolgozatában. „Írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével: ennél elvontabb, szélesebb s egyszerűsége miatt igazabb alapra aligha lehet visszavezetni az irodalom állandó lényegét... e végső alapvetés nem ragad ki bennünket az emberi élet eleven valóságából, sőt megszünteti a szokásos definíciók azon végzetes egyoldalúságát, mely igen hajlandó volt az irodalomban bizonyos írott művek nagy, holt tömegét látni, egy zárt teremben berendezett könyvespolcokat; s mely, ha az írók lekötötték is érdeklődését, többnyire megfedkezett az olvasó közönségről... Írók, művek, olvasó közönség: szükségképpen feltételei, tényezői tehát az iroda-

lomnak s mind egyenként, mind pedig egymásra utaltságukban tárgyai az irodalomtörténetnek.”

Felcslesleges volna ebben praemarxizmust vagy akár csak hangsúlyozottan társadalomtudományos szemléletmódot keresni. De még kevésbé szellem-történet ez. A fejlődés folyamán létrejövő fő kollektív eredményt egy közös lelki formában jelöli és így közelíti meg: „Valami nagyszerű, nemcsak kortársakat, hanem korábbi és későbbi nemzedékeket is egybeölelő formája ez az összetartozásnak, erkölcsi közösség az irodalmi műveltség formáiban! . . . Az irodalmi ízlés, melyről itt szó van, nem szeszély, nem egyéni így- vagy úgy-tetszés, hanem történeti fejlődmény, kollektív tulajdon . . . az irodalmi alapviszony, mely mindenkor egyes személyek között létesül, végtelen ismétlődésével egy nagy közösséget teremt.” S hogy szemléletmódját nem a divatos németektől tanulta, bizonyítja az a hitvallás is, mellyel mintaképeit kijelölte: „Arany János és Gyulai Pál a magyar irodalmi tudat már-már évezredes fejlődményének legtisztább s legteljesebb megtestesítői . . . Ott állnak a világos magasságban, honnan legteljesebben látszik s hova legteljesebben elhat a mult. Oly kíséret kezdetén, mely az irodalmi tudat vezéreszméjét készül követni, méltán pillantunk, az utat nézve, kegyelettel kettőjük felé.”

A nagy szintézis egy bámulatosan munkás élet eredményeként sem jöhetett létre teljes egészében: anyag s víziója azonban megvan; zömök, biztos pillérei és szilárd ívei állnak; s ott kell látnunk őket a most megjelent tanulmánykötet mögött is: az életmű teljességében. Az irodalmunk fejlődésének történelmi szakaszait bemutató nagy monográfiák s a részlettanulmányok mind azt bizonyítják, hogy Horváth János a tények tiszteletében és megszólaltatásában meg a nagy összefüggések felismerésében és megmutatásában egyaránt kiváló folytatója választott mesterei kezdeményezésének. Érdemes csak erre figyelve is elidőzni a kötet darabjainál. A nyelv anyagát, hangzásbeli és kifejezésbeli árnyalatait, életbeli vonatkozásait, rezdüléseit példás gondossággal elemző tudós aprólékossága s a felidézett nyelvi alkotással szinte újra együtt születő költői képzelet milyen bonthatatlan alkotó egységben jelenik meg az *Irodalmi nyelvünk kezdetei* című tanulmányban! (amely egyébként jogos büszkeséggel kiemelt részlete *A magyar irodalmi műveltség kezdetei* c. műnek). Mintha valami csodálatos boncolás tanúi lennénk, amelynek folyamán tudós és költő egyszerre s együtt tárja fel a bőr felszíne alatt élő, ható, formálódó sejteket, izmokat, véredényeket, csontrendszeret. Nyelvészek, irodalomtörténészek és írók egyformán ráeszmélhetnek a csendes komolysággal végrehajtott mutatvány közben arra, hogy a megrögzített nyelv, a szöveggé lett beszéd valóban létét meghatározó eleme minden irodalmi műnek, s megtanulhatják: milyen módon az. Ugyanez az elemző, szinte mikroszkopikus figyelem s ugyanez a költői újrateremtő erő jellemzi az *Egy magyar versbeli mondatképletről* — a „közöls”-ről szóló tanulmány okfejtését. S hogy miképpen tudja a szerző az egy-egy régi szöveg mellékmondataiban elrejtett emlék-morzsákat is szóra bírni, kitűnően példázza a három virágénekről hírt adó kis cikk; ékes bizonyítéka egyébként annak is, hogy valóban érdemes „visszamenni a forrásokig”, még ha azok nem „költői” s „kimagasló” művek is, hogy a XVI. század „szenvedélyes exegétáinál nem egy hasonlóan profán érdekű közlésre bukkanhat még a figyelmes olvasó.”

Ahogy a nyelv, a szövegek, könyvek, történelmi adalékok legapróbb részleteibe, úgy fűrődik szenvedélyes figyelme a formákba is. Legkitűnőbb ritmistáink egyike, verstörténetünk megalkotója: a műfajok, stílusok ala-

pos ismerője is. Ilyenféle elemzései soha nem üresek, formálisak : előtte is az lebeg vizsgálódásai közben, amire Arany is annyira figyelt, alkotóként és bírálóként : a tartalom és forma egységében megvalósuló „idom”. S hogy milyen biztos érzékkel tudja megmutatni egy-egy effajta „esztétikum”, akár csak egy-egy divatba jött s elmúlt modor mélyén a társadalom mozgását is, példázza a „szerbus manier”-ről szóló dolgozata. Már említettem az írói egyéniségekbe magát beleélni képes együttérzését, lélektani érzékét, élmény-készségét. A kötetbe felvett néhány írói arckép új és új változatban mutatja meg jellemrajzoló eszközeit. Hiányzik ezek közül minden a költők magán-életét, lelki „érdekességeit”, különtségét kutató pszichológizálás, minden illetéktelen kíváncsiszkodás : az író egyénisége annyiban érdekli, amennyiben hozzátartozik életművéhez, magyarázza, kiegészíti az alkotásokat. A legfontosabbat emeli ki, amikor pl. Vörösmartyban „az erkölcsi életérzésnek, az emberiségnek, a lírai részvételnek mindent felölő nagy egyetemességére” mutat rá, nem mint „faculté maîtresse”-re, hanem mint állandó emberi-költői tulajdonra. *Kölcsey*-ről szóló — sajnos töredékben maradt — egyetemi előadásában jóformán teljes lélektani eszköztelenséggel bontja ki egy rendkívül bonyolult lélekalkat szerepteremtő, kifejezést kereső és találó alkotó erő-kifejtését. *Berzsenyi*-tanulmányát máig sem múlták felül abban a módban, ahogy meggyőzően, élet és alkotás, egyéni sors és köz-lelék egymáshatásában, személyeken átömlő világmozgalnak és egymást áthatva mérköző ízlések teremtettjeként és alkotójaként tud felidézni egy költői egyéniséget. Ilyesféle szintézisei azért oly elevenek, lefegyverzők és lebilincselők ma is, mert a valóság, az alaposan megvizsgált adatok és művek hiteles anyagából jönnek létre : az összefüggéseket nem beleolvassák a tényekbe, hanem kiolvassák belőlük. A kötetben két nagy tanulmány foglalkozik egész korszakok, ízlésformák összefoglaló ábrázolásával : *A XIX. század fejlődéstörténeti előzményei* : a kötetnek talán legelnagyoltabb vázlata és *A nemzeti klasszicizmus irodalmi ízlése* : ez az 1945—48-ban, a professzor hattyúdalaként elhangzott és sajnos szintén töredékben maradt, igen fontos egyetemi előadás.

A „magyar nemzeti klasszicizmus” Horváth Jánosnak leginkább kétségsbevonat — mert leginkább félreértett — történetírói alkotása. Nincs mód rá, hogy itt részletesen foglalkozzam vele ; a félreértések s a gondolat fontosságára a tudós életművében mégis utalnom kell. Akik elutasították, úgy vélték, hogy itt valami általánosan kötelező nemzeti szépségeszmény van megfogalmazva, olyan erkölcsi és esztétikai példák és szabályok kodifikáltak, amelyeket változhatatlannak, felülmúlhatatlannak, értelmezhetetlennek, tehát a szó *tekintélyi* értelmében klasszikusnak kell elfogadnunk. Holott itt egészen másról van szó : „Az ízlés tehát fejlődéstörténeti eredmény is, korszakonként kialakuló lelki forma . . . történelmi előzményektől is meghatározott magatartás . . . a nemzeti klasszicizmus kora az irodalom nemzeti jellegét immár nem a nemzeti politikumban, nem okvetlenül a nemzeti tárgyban és a hazafias érzés hangoztatásában, hanem az ízlés és műformák, az irodalmi esztétikum magyarságában látta és valósította meg. Amint erre a fokra feljutott, a »nemzeti irodalom« fejlődése elérte célját, s ezzel a régi »deákság« után beveződött irodalmunk történetének második nagy korszaka . . . A magyar klasszikus ízlés, melynek első, spontán képviselője Petőfi, nem egyéb, mint végső kitisztulása az irodalmi ízlés . . . forrongásának, tehát nem kiesztelt formula, hanem egy fejlődésfolyamat célhoz juttatása . . . Először is Petőfiben kell tehát megismerkednünk ez ízlés konkrét mintájával s csak

azután annak kritikai és elméleti meghatározásaival... Élet és irodalom kézfogása: Petőfinek első nagy történeti jelentőségű eredménye."

Ennyiből is nyilvánvaló, hogy nem valami általános, klasszikusnak nevezett „szellemtörténeti” idea testet-öltésének vagyunk itt tanúi, nem valamilyen idegen irodalom történetében kialakított rendszerezés erőszakos adaptálásának, hanem annak a termékeny erőfeszítésnek, amelynek folyamán egy nagy tudós megtalálja irodalmunk fejlődésének autochton menetét, a magyar irodalomtörténetnek mint fejlődéstörténetnek saját rendszerező elvét. Hogy ily módon nemcsak a „nép-nemzeti” iskola válik iskolai kategóriából valóban történelmi szerepű jelenséggé, hanem irodalmunk más, hosszú időközön át helyüket nem lelve hányódó-vetődő fontos képződményei is, bizonyítsák itt csak Horváth Jánosnak a magyar humanizmusról írt sorai: „Vannak, akik a Mátyás-kori humanizmust ma is a királyi udvar jelentéktelen fényűzésének tartják. Nos, következményeiből ítéljük meg. Az a humanizmus tudatosította s emelte műveltség jellegére, a római hazafiság példájától szorgalmazva, az ösztönökben addig is megvolt magyar nemzeti érzést. Ugyanaz a humanizmus folytatta és teljesítette ki a maga Mátyás óta meg nem szakadt nevelő munkáját Sylvester és kortársai nemzeti nyelvkulturát elindító tudós hazafiságában.”

Fentebb történelmi jelentőségűnek mondtam Horváth János személyét és művét. Több vonatkozásban is az. Tudományunk számára azért, mert nemcsak újonnan feltárt és megrostált anyagában, módszereiben, hanem egész szemléletmódjában, rendszerezésének elveiben és gyakorlatában megújította és előbbre vitte a magyar irodalomtörténetet. Szellemi életünk általános fejlődésében azért, mert a tudós tiszta tárgyilagosságával megfogalmazta, történeti összefüggéseiben s jelentőségében öntudatosította, századunk rettenetes válságai, földrengései, mocsarai, jégsivatagai és vadul felsarjadó új vegetációja közepette megőrizte, s újraalkotva életben tartotta azt a magyar emberséget, erkölcsiséget és szépséget, amelyet nagy mintaképeitől örökölni kapott. „Aki irodalomtörténetet ír... fogja fel erkölcsi nagyságát annak a viszonyoknak, melybe ő, a gyarló ember, lépni készül lelki ősei nagy történeti közösségével.” Amit így megfogalmazott, önmaga számára is mindennél szigorúbb parancsnak tartotta. Ezért volt és lehet mindnyájunk tanítója; nemcsak tudományban, de magyarságban is; nemcsak azoké, akik hívek maradtak hozzá, hanem azoké is, akik úgy akarták felülmúlni, hogy megtagadták és ellene fordultak.

Keresztury Dezső

KARDOS TIBOR: A MAGYARORSZÁGI HUMANIZMUS KORA

Akadémiai Kiadó. Budapest, 1955. 462 lap.

Az utóbbi években kevés könyvet előzött meg és követett olyan érdeklődés, mint a magyar humanizmus legjelentősebb kutatójának e könyvét. Ez teljesen érthető. Hiszen hazai művelődésünk és irodalmunk történetének egyik legreprezentatívabb kora az, amelyik e könyvben igen részletes tárgyalásra kerül. Ennek a ténynek jelentőségét nem csökkenti, hanem fokozza az, hogy polgári irodalomtörténetírásunk utolsó, e tárggyal foglalkozó szintézise Horváth János szép, sok problémát felvető és részben tisztázó műve (A magyar